

Особливості розвитку фінансової глобалізації в системі світового господарства

В статті розглянуто сутність фінансової глобалізації, форми, причини виникнення та її рушійні сили. Визначено основні негативні та позитивні прояви фінансової глобалізації.

The paper considers the nature of financial globalization, forms, causes and its driving force. The main negative and positive forms of financial globalization.

Ключові слова: глобалізація, фінансова глобалізація, світова економіка, світова фінансова система.

Вступ. Розвиток світового господарства у ХХІ ст. визначається глобалізацією й інтеграцією світової економіки. Одним з найвищих етапів глобалізації виступає глобалізація світового фінансового простору, яка є найбільш динамічною складовою загального процесу глобалізації та відіграє все зростаючу роль у світовому розвитку. Виникнення фінансової глобалізації як однієї із складових економічної глобалізації пов'язано із різким збільшенням міжнародних валютно-кредитних і фінансових зв'язків протягом останніх десятиліть. Часто це явище розглядається як істотний фактор, з одного боку, економічного розвитку, а з іншого – загострення в світовому масштабі проблеми фінансових і, зокрема, валютних криз.

Постановка завдання. Серед зарубіжних та вітчизняних вчених, які присвятили свої роботи питанням сутності глобалізаційних процесів у світовій економіці, їхніх рушійних сил та тенденцій, можна виокремити таких: М. Бордо, С. Боринець, А. Веласко, Дж. Вайнер, Ш. Вей, К. Во, Р. Глік, Г. Гортон, П. Гурінча, Д. Даймонд, Р. Дорнбуш, В. Іноземцев, А. Задоя, Дж. Кейнс, О. Кіреєв, В. Клін, Ю. Козак, М. Костельс, Ф. Лейн, Д. Лук'яненко, З. Луцишин, Ю. Макогон, Є. Медведкіна, Дж. Мілезі-Ферретті, Дж. Мілль, О. Мозговий, С. Моїсєєв, М. Обстфельд, Ю. Орловська, В. Предборський, Е. Прасад, Л. Примостка, К. Рейнхарт, Р. Рігобон О. Рогач, К. Рогофф, Н. Рубіні, Л. Руденко-Сударєва, А. Семенов, С. Сінн, А. Тейлор, С. Тіль, В. Шевчук, Т. Шемет, О. Шнирков, А. Філіпенко, С. Якубовський та інші. Однак, незважаючи на значний

дослідницький інтерес, все ще залишається недостатньо системно опрацьованим питання, які стосуються сутності фінансової глобалізації на сучасному етапі її розвитку, факторам та рушійним силам фінансової глобалізації, аналізу позитивних та негативних наслідків сучасних процесів інтеграції національних фінансових ринків. Все це дає підстави стверджувати, що обрана проблематика є актуальною як для світового господарства загалом, так і для міжнародних економічних відносин зокрема. Актуальність згаданих проблем, їх наукове значення і подальше практичне застосування зумовили вибір теми та постановку мети статті.

Результати. Загальновизнано, що глобалізація є головною тенденцією розвитку сучасної світової економіки. Більшість істориків датують зародження по-справжньому глобальної економіки 40–ми роками XIX століття. Той період глобалізації, як і сьогоднішній, був спричинений зняттям торгових бар'єрів і різким зменшенням транспортних видатків, відкривши тим самим можливості для широкомасштабних поставок маси товарів на великі відстані.

На рубежі XIX–XX ст. світове господарство сформувалося як цілісна система, що включала машинну індустрію, яка усунула попередню відокремленість окремих країн, сучасний транспорт і світовий ринок, який виник ще в епоху Великих географічних відкриттів, але лише на початку 900–х років ця система дійсно охопила весь світ. З кінця XIX ст. світ починає існувати як система [1, с.116].

Проте існує й другий підхід, за яким генезис глобалізації пов'язується з останньою чвертю XX ст., коли найбільш інтенсивно розвивалися процеси інтеграції, спеціалізації, кооперації; виходять на арену загальнопланетарні (глобальні) проблеми, новітні технології, розширюється світовий фінансовий простір та інше.

Відмітимо, що термін «глобалізація» – від англ. «global» (світовий, загальний) – запровадили в 60–х роках XX століття теоретики Римського клубу – Е.Ласло, Д.Медоуз, М.Месарович та інші. Єдиного, завершеного, загальновизнаного визначення даного поняття на сьогоднішній день не вироблено. Глобалізація трактується як «розширення світових соціальних зв'язків, які з'єднують віддалені регіони таким чином, що місцеві події розвиваються під впливом подій, які відбуваються за багато миль від них» (Е.Гідденс); «глобалізація» передбачає, що політична, економічна, соціальна діяльність стає всесвітньою за своїми наслідками» а також «означає, що

відбулось посилення взаємодії та взаємозв'язків всередині держав і суспільства та між ними самими» (Д.Гелд); «історичний процес посилення контактів між різними частинами світу, який призводить до зростаючої одноманітності у житті народів планети» (Р.Робертсон) [2, с. 6–7].

Отже, глобалізація – це процеси всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції. Основною рушійною силою і одночасно наслідком процесів глобалізації є міграція у масштабах всієї планети капіталу (особливо фінансового), уніфікація законодавства, економічних і технологічних процесів. Це об'єктивний процес, який має системний характер. Але глобалізація стосується, на наш погляд, більшою мірою економічних процесів. Саме про це свідчать вільна торгівля, вільний рух капіталів, зниження податків і прибутків підприємства, спрощення переміщення галузей промисловості між різними державами для зменшення витрат [3, с. 84].

Глобалізація водночас є передумовою та наслідком сучасної інформаційної революції, суть якої в розширенні, поглибленні та ускладненні взаємозв'язків та взаємозалежності суб'єктів та держав, що віддзеркалюється в процесах формування всесвітнього інформаційного простору, світового ринку капіталів, товарів та робочої сили, в інтернаціоналізації проблем техногенного впливу на природне середовище, а також питаннях безпеки [4].

Найважливішою і найдинамічнішою сферою прояву глобалізаційних процесів стала фінансова глобалізація, під якою розуміють вільний та ефективний рух капіталів між країнами і регіонами, функціонування глобального фінансового ринку, формування системи наднаціонального регулювання міжнародних фінансів, реалізацію глобальних фінансових стратегій транснаціональних корпорацій (ТНК) та транснаціональних банків [3, с. 3–4].

У найширшому сенсі фінансова глобалізація – це ідеологія, політика та практика об'єднання національних грошових систем через їх заміщення «світовими грошима» [5]. Дж. Сорос, досліджуючи фінансову глобалізацію, стверджує, що вона стала реальністю на початку 90-х рр. минулого століття під впливом трьох чинників: політики Р. Рейгана, діяльності М. Тетчер на посту прем'єрміністра і розпаду СРСР [6, с. 15].

В сучасній економічній теорії прийнято вважати, що фінансова глобалізація супроводжується значною користю для фінансових ринків більшості держав. На думку Л. Распутної [7], «фінансова глобалізація сприяє розвитку фінансових ринків та вдосконаленню функціонування фінансової

системи особливо для країн, що розвиваються». Тобто вони отримують доступ до більших обсягів капіталу, а завдяки інтеграції у світовий фінансовий простір поліпшується фінансова інфраструктура цих країн. З іншого боку, на думку Т. Вахненка, теоретично фінансова глобалізація може справляти стимулюючий вплив на економічний розвиток, проте це положення у багатьох випадках не підтверджується на практиці [8].

Крім того, фінансова глобалізація як поняття тісно взаємопов'язана із такими категоріями як міжнародна фінансова інтеграція, фінансова відкритість, мобільність капіталу, що зумовлює використання цих понять як синоніми в багатьох дослідженнях. В той же час аналіз основних етапів еволюції, теоретичних підходів та факторів фінансової глобалізації дозволили виділити два основних підходи до розуміння даного процесу. Так, у широкому розумінні фінансова глобалізація є системним явищем, що характеризує глобальну фінансову систему як єдине ціле, якій притаманні різні характеристики та фактори розвитку. За даним підходом міжнародна фінансова інтеграція є окремим чинником або фактором фінансової глобалізації, а міжнародна мобільність капіталу є чинником, який стимулює процеси фінансової глобалізації. У вузькому ж розумінні фінансова глобалізація та фінансова інтеграція є ніщо інше як процес, що характеризує інтернаціоналізацію національних фінансових систем, їх переплетіння та взаємопроникнення. А отже за своєю суттю та змістом це є процеси ідентичними, що й призводить до використання їх як синонімів у деяких наукових джерелах [9, с 11–12].

Узагальнення та синтез погляди вітчизняних та російських вчених щодо сутності поняття «фінансова глобалізація» дозволяє їх підходи умовно поділити на дві групи. До першої можна зарахувати тих, хто виділяє первинність ідеолого-політичного змісту, розглядаючи фінансову глобалізацію як політичну течію з економічною складовою. На думку представників цього напрямку, глобалізація має чітко виражену суб'єктивну спрямованість, що виявляється при реалізації ідеології домінування однієї країни або групи країн у світовому масштабі. Серед західних вчених теж є прихильники цієї точки зору [10].

Прихильники другого напрямку розглядають фінансову глобалізацію як закономірний, об'єктивний етап соціально-економічного розвитку, реальним втіленням якого можна вважати стрімке формування загальносвітового фінансово-інформаційного простору й глобального фінансового ринку на базі

нових технологій, зростаючого взаємозв'язку соціально-політичного характеру між різними державами.

Отже, що ці підходи тільки частково пояснюють сутність процесу глобалізації фінансових ринків. Фінансову глобалізацію неможливо однозначно розглядати як об'єктивний або суб'єктивний процес – як перші, так і другі фактори активно впливають на неї.

Аналітиками фінансових ринків відзначено, що в основі глобалізації фінансової системи лежить взаємодія таких явищ: технічний прогрес, що дозволяє здійснювати міжнародні фінансові угоди в режимі реального часу й значно скоротити витрати на транспорт і комунікацію; зростаюча конкуренція: з одного боку, між кредитними й фінансовими установами на фінансових ринках, а з іншого, – між самими фінансовими ринками внаслідок значного розвитку інформаційних технологій і телекомунікацій; реструктуризація кредитних і фінансових установ шляхом їхнього злиття й поглинання як слідство зростаючої конкуренції між ними; широка інтернаціоналізація бізнесу через посилення транснаціонального характеру діяльності корпорацій; консолідація регіональних інтеграційних об'єднань (у Європі – Економічний і валютний союз); послаблення твердого контролю щодо здійснення міжнародних угод, пов'язаних з рухом капіталу фондових бірж; макроекономічна стабілізація й реформи в ряді країн, що розвиваються і країн з перехідною економікою, які створили сприятливий клімат для іноземних інвесторів; широке використання «принципу важеля» (значне позичання коштів для своїх інвестицій) і розвиток процесів сек'юритизації активів у промислово розвинених країнах [11].

Виходячи з цього, можна визначити такі причини глобалізаційних процесів у світовій економіці: зростання кількості й обсягу злиття компанії на рівні національної економіки і на транснаціональному рівні; зростання впливу окремих національних валют через міжнародну систему вільного валютного обміну на економічні процеси у різних країнах світу; швидке поширення фінансової інформації, тенденції до більшої відкритості підприємств; збільшення значимості кредитів для подальшого розвитку як виробництва, так і споживання; стирання національної приналежності продукції, яку випускають різні компанії; потужний потік економічної реклами у всіх засобах масової інформації, що, насамперед, призводить до розмивання чітких відмінностей між інформацією та рекламою [12].

Ступінь фінансової глобалізації, починаючи із 1970-х рр., збільшився втричі, причому найбільше зросла фінансова глобалізація країн із високим рівнем доходів. Фінансова глобалізація впливає на різні аспекти економічного розвитку: довгострокові перспективи зростання економіки; періодичність економічних циклів; частоту економічних криз; глибину і тривалість спаду виробництва під час криз.

Як відзначають експерти МВФ, різні країни (за рівнем економічного розвитку і соціальних стандартів) по-різному сприймають вплив фінансової глобалізації: у країнах зі стабільними державними інститутами, розвинутою внутрішньою фінансовою системою і сталою макроекономічною політикою посилення фінансової інтеграції не супроводжується значним підвищенням макроекономічної нестабільності; у державах, де названі умови не дотримані, більша відкритість фінансових ринків призводить до посилення нестабільності [13].

Фінансова глобалізація має дві основні форми прояву: торгівля фінансовими активами, або міжнародні потоки капіталу; і торгівля фінансовими послугами, або проникнення фінансових інститутів на ринки інших країн [1]. Також як форми прояву фінансової глобалізації виділяють підвищення ефективності процентного арбітражу, який характеризується зменшенням процентних диференціалів [7].

До основних рушійних сил фінансової глобалізації останніх десятиліть варто віднести:

- послаблення валютного контролю і розширення фінансової дерегуляції з метою посилення конкурентоспроможності національних фінансових інститутів і центрів;

- розпад Бреттон-Вудської валютної системи і перехід до плаваючих валютних курсів, що стимулювало розвиток міжнародного ринку фінансових деривативів;

- різний рівень дохідності на вкладений капітал у різних країнах;

- зростання ролі інституціональних інвесторів, які намагались диверсифікувати ризики за рахунок вкладень у більше коло країн;

- стрімкий розвиток технологій комунікацій та обробки інформації, зменшення витрат на комунікації;

- інші аспекти економічної глобалізації.

Як і кожне об'єктивне явище, фінансова глобалізація має позитивні й негативні прояви та наслідки. Проведене дослідження дає підстави виокремити характерні позитивні наслідки фінансової глобалізації:

- відсутність чітких просторових і часових меж, можливість проведення операцій на фінансових ринках цілодобово завдяки об'єднанню біржових та позабіржових торговельних систем в одну глобальну комунікаційну мережу;

- висока мобільність капіталу, його значні обсяги, вигідна ціна й висока ліквідність;

- зниження рівня дефіциту фінансових ресурсів у країнах світу;

- посилення конкуренції на національних фінансових ринках та зниження вартості товарів і послуг, що сприяє здешевленню ресурсів в умовах глобалізації;

- багатофункціональність фінансового ринку, тобто можливість реалізації операцій з різними видами активів (валюта, капітал, цінні папери) та надання розрахунково-платіжних, гарантійних, страхових та інших видів фінансових послуг;

- надання статусу вільно конвертованої валюти, використання її в міжнародних фінансових операціях, поряд із провідними валютами, такими як американський долар та євро;

- високі світові стандарти, професіоналізм в управлінні фінансовими потоками. Учасники глобального ринку в умовах жорсткої конкуренції повинні відповідати вимогам, що висуваються до якості банківських товарів і послуг, технологій та рівня кваліфікації персоналу;

- комп'ютеризація та інформатизація. Створення глобальної комп'ютерної мережі Інтернет дозволило об'єднати користувачів різних країн в єдину систему, процедури здійснення фінансових операцій стали спрощеними та стандартизованими, ринок інформації став загальнодоступним [14].

Крім цього, до негативних наслідків від глобалізації, на наш погляд, можна віднести:

- нерівномірний розподіл переваг від глобалізації між окремими країнами та галузями національної економіки;

- внаслідок міжнародного розподілу праці можливий спад рівня індустріального розвитку окремих країн;

- загрозу переходу контролю над економікою певної країни в інші руки;

- можливість дестабілізації фінансової сфери окремої країни за

незалежними від неї причинами. Взаємозалежності національних економік призводять до поширення нестабільності в окремих країнах на інші або на регіони;

- можливу втрату національної ідентичності окремих країн, яка формувалась віками;

- посилення технологічного відставання країн, що розвиваються;

- зростання залежності стабільності окремих країн не від ними визначеними правилами функціонування світової економічної системи;

- для досягнення рівня економічно розвинених країн іншим потрібні додаткові фінансові ресурси. Зростає їхній борг міжнародним фінансовим організаціям, що є перешкодою подальшого розвитку: борг потрібно буде повернути [12].

Висновки. Отже, глобалізація – це об’єктивний і невідворотний процес, сутність якого полягає у збільшенні взаємовпливу і взаємозалежності національних економік, економік інтеграційних об’єднань, посиленні регулюючої ролі міжнародних організацій, активізації процесів злиття і поглинання компаній, відвойовуванні більших частин ринку транснаціональними і багатонаціональними компаніями. Процеси глобалізації яскраво виражені у фінансовій сфері, що дало підставу виділити фінансову глобалізацію як один із головних складників цього процесу. Фінансова глобалізація є складним та багатофакторним процесом, що зумовлює складність у визначенні змісту, суті та факторів даного процесу. Аналіз теоретичних підходів до визначення сутності, форм, рушійних сил, причин виникнення та позитивних і негативних фінансової глобалізації показав, що процес взаємопроникнення та взаємозалежності фінансових систем окремих країн пройшов складний та суперечливий шлях ще з часів Золотого стандарту та аж до настання нового етапу еволюції фінансової глобалізації в результаті глобальної фінансової та економічної кризи на початку 2008 року. Фінансова глобалізація стала важливою тенденцією розвитку сучасної світової економіки, надзвичайно прискоривши темпи інновацій і виявивши необхідність корегування стратегії розвитку сучасних світогосподарських зв’язків, посилення взаємодії національних економік на базі сучасних інформаційних технологій і узгоджених принципів регулювання, створення гнучких ринків праці, товарів, капіталу, подолання низки диспропорцій, які спричинила економічна глобалізація. Подальші дослідження у цьому напрямку будуть зосереджені на

дослідження впливу фінансової глобалізації на розвиток національної економіки.

Література

1. Иноземцев В. Старая экономика в новом столетии: опыт и урок / В. Иноземцев // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2000. – № 12. – С. 115–119.
2. Дилигенский Г. Глобализация в человеческом измерении / Г. Дилигенский // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2002. – № 7. – С. 4–15.
3. Хоминич И. П. Финансовая глобализация / И. П. Хоминич // *Банковские услуги*. – 2002. – № 8. – С. 2–13.
4. Предборський В.А. Економічна безпека держави: монографія / В.А. Предборський. –К. : Кондор, 2005. – 391 с.
5. Макушкин А. Финансовая глобализация / А. Макушкин // *Свободная мысль–XXI*. – 1999. – № 10 (1488). – С. 30–43.
6. Сорос Дж. О глобализации / Дж. Сорос. – М. : Эксмо, 2004. – 224 с.
7. Распутна Л. Комерційні банки у сфері фінансових послуг України / Л. Распутна // *Банківська справа*. – 2000 р. – №5. – С. 43–45.
8. Вахненко Т.П. Міжнародний кредит у світовій валютно-фінансовій системі / Т.П. Вахненко // *Фінанси України*. – 2006. – №11. – С. 143–155.
9. Шевченко В.Ю. Глобальні та європейські аспекти фінансової інтеграції: фактори та результати/ В.Ю. Шевченко// *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. – 2008. –№ 103. – С. 10–14.
10. Кастельс М. Глобальный капитализм и новая экономика: значение для России / М. Кастельс // *Постиндустриальный мир и Россия*. – М., 2001. – 75 с.
11. Суэтин А. А. Финансовые рынки в мировой экономике / А. А. Суэтин. – М. : «Экономистъ», 2008. – 587 с.
12. Лещук В.П. Фінансова глобалізація в умовах глобалізації світової економіки / В.П. Лещук // *Науковий вісник НЛТУ України*. – 2010. – Вип. 20.12.– С. 118–123.
13. МВФ о финансовой глобализации // *БИКИ*. – 2007. – № 118. – С. 4-5.
14. Примостка Л.О. Фінансова глобалізація: сутність, форми прояву, наслідки/ Л.О. Примостка, О.О. Чуб // *Фінанси, облік і аудит*. – 2011. № 18. – С. 172–183.